

Fig. 1. Bov. Ydre, set fra sydøst.

E. M. 1949

BOV KIRKE

LUNDTOFT-VIS HERREDER

Kirken antages¹ at have været viet *Jomfru Maria* under henvisning til et vicaria divæ virginis (sml. †Mariaflugt p. 2033). Dens eathedratiumafgift udgjorde 12 skilling-lybsk (jfr. p. 1718), men bortset fra at hertug Erik 1313 udstedte et beskyttelsesbrev for Løgumkloster i Bov kirke², vides intet nærmere om kirkens forhold i middelalderen³. Ved reformationen kom den under landsherren, fra 1544 kongen⁴, der senere besatte kaldet umiddelbart gennem tyske kancelli.

Om beskadigelser i forbindelse med svenskekrigene, se p. 2027.

Ifølge et *sagn*, berettet af pastor Heinrich Jessen 1754, skal kirken tidligere have ligget vest for Smedeby, hvor nogle store marksten lå uordentligt mellem hinanden; hvad man opbyggede om dagen, fjernedes om natten, indtil man i Guds navn fik lagt grunden til kirken oppe på højen. Siden da sagde man ofte ved et arbejdes begyndelse: »I Guds navn — bygged de Bov kirke« (kronik).

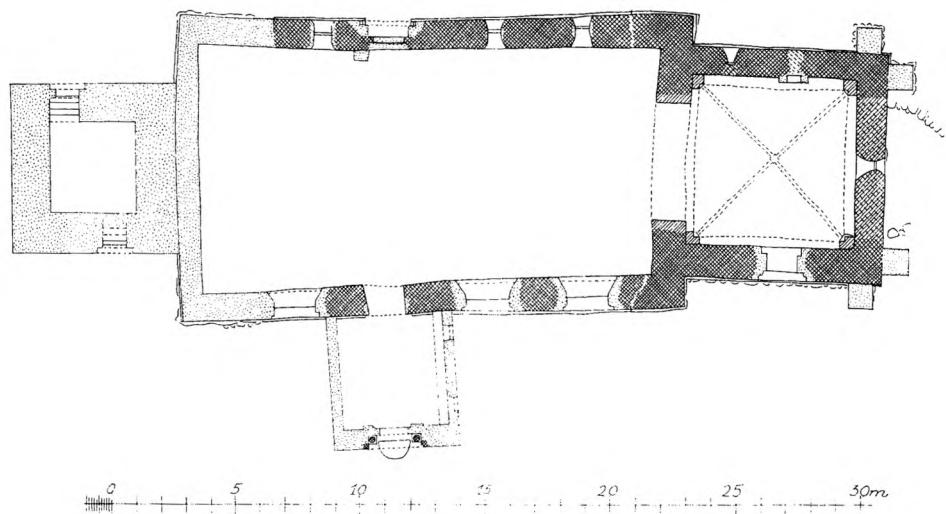

Fig. 2. Bov. Plan 1:300. Målt af H. H. Olrik 1956.

Kirken ligger midt i byen og umiddelbart øst for den gamle oksevej. Kirkegården hegnes af et lavt jorddige klædt med rå og kløvede kampesten; langs digets inderside står en række høje elmetræer. I vest og øst er der smedjernsporte (med spydtremmer) mellem granitstolper. Tidligere var der tre indgange; 1756 blev der brudt en ny gennem volden i syd, og året efter nymuredes »der Osterste Stegels« (østindgangen), mens den vestre repareredes⁵. 1860 ønskede man at få de tvende faldefærdige indgange, »der have Form som en Port«, erstattet af murpiller med jernlåger, og to år senere solgtes mursten og jern fra de nedbrudte porte⁶. — En annekskirkegård, anlagt 1857—58 (kronik) ca. 200 meter øst for den gamle, hegnes fortrinsvis af levende hegn; af de tre porte er den ene af smedjern, fra 1885⁶, de to andre af træ, fra nyere tid.

Et *†klokkehus* (fig. 3), af træ, stod indtil 1905⁷ nordøst for koret, nær kirkegårdens østindgang, hvor syldsten endnu træffes lidt under terræn. Det lavstammede, men af ydre traditionelt udformede klokkehus havde ved nedrivningen lukket klokkekammer med lydlemme; at dømme efter den måde hvorpå væggenes brædebeklædning var afsluttet foroven, har klokkekammeret dog oprindelig været åbent. Muligvis var den nedrevne bygning identisk med det klokkehus, der er nævnt 1693⁸; arkivalierne fra de mellemliggende år giver kun oplysninger om reparationer på brædebeklædning og tag, sidst 1882, da der anvendtes brædder for 111 mk.⁶.

Kirken består af romansk kor, (†apsis) og skib, en vestforlængelse fra 1668(?), et våbenhus i syd, som 1817 afløste et ældre, og et tårn i vest fra 1905. Orienteringen har afvigelse til syd.

Kor og skib er opført af *rå kamp* med tildannede *hjørnekvadre* over en huggen granitsokkel; denne (p. 1716, fig. 43—48) har en usædvanlig profilering på koret

Fig. 3. Bov. †Klokkehus, nedrevet 1905.
Fot.: Landesamt f. Denkmalpflege Schl.-Holst,
(p. 2025).

vitrede aftryk efter støbformens kiledannede brædder. Den indstøbte vinduesramme er samlet af to brædder, hvori selve åbningen er udskåret; denne har noget større bredde forneden end foroven, og umiddelbart over åbningen er der i rammen boret to huller, der antagelig har tjent til fastgørelse af et snoretræk, ved hjælp af hvilket man har kunnet åbne og lukke en lem på rammens inderside. Vinduet har kun været i brug en kort periode¹¹. — Af skibets tre nordvinduer er sikkert kun de to østre, der vistnok har monolit overligger, jævngamle med muren; deres sål ligger ca. 2,75 cm over soklen, og de måler ca. 125×80 cm udvendig; lysningerne er meget forhuggede.

Den høje (2,7 m), rundbuede syddørs retkantede lysning er borthugget, og herfra stammer sikkert det 1,25 m brede, halvcirkulære tympanon, som ligger foran våbenhusets dør. Mod sædvane har norddøren været finere end den søndre; indtil 1817 var den udformet som en *to-søjle portal*, men nævnte år blev karmsten, søjler (140 cm høje, 21 cm i diameter) og de krumhugne stik (fig. 4) flyttet til det ombyggede våbenhus (p. 2027), mens den forkrøbbede sokkel og selve dørlysningen med sit halvcirkulære tympanon forblev på plads; tomrummet efter portalindfatningen udfyldtes med teglstensmurværk, og døren fremtræder nu som en falset, fladrundbuet åbning. Efter 1910 blev døren tilmuret indvendig og i lysningen på en sådan måde, at dørfløjen skal være bevaret.

og på skibets østende samt hulkant på skibets langmure, når der ses bort fra partierne omkring dørene, hvor der er skråkant ligesom på vestgavlen (udflyttet). Den store ændring i sokkelprofilen ca. 2,5 m fra skibets østhjørner er formentlig udtryk for et byggestop efter opførelsen af kor og †apsis. Alle synlige spor efter *apsiden* er borte, men dens fundamentgrøft med kampestenssyld er bevaret lidt under terræn⁹. Koret, hvis murhøjde er 4,2 m, har i nord bevaret to tilmurede vinduer, det østre midt i muren og i sædvanlig højde, det vestre stærkt forskudt mod vest og anbragt så lavt, at dets sål kun er hævet 90 cm over soklen. På grund af placering og udformning må sidstnævnte formodes at være et »*spedalskvindue*«¹⁰ (fig. 6). Både de lodrette karme og buen er støbt sammen med muren, og buen står med ufor-

P. N. 1927

Fig. 4. Bov. Søjleportal fra skibets nordside, nu i våbenhus (p. 2026).

E. M. 1956

Fig. 5. Bov. Åbning i triumfmurens taggavl (p. 2027).

Indre. Triumfbuen er udvidet og har nu karme og halvandenstens stik af munkesten. I taggavlen derover er der en stor, oprindelig åbning med et rundbuet, nærmest hesteskoformet stik (fig. 5).

Ændringer og tilføjelser. *Korets østgavl*, hvis opførelse er en direkte følge af *apsidens nedrivning*, er som resten af kirken rejst af rå kamp. I gavlen er der et vindue af romansk type, og tør man bygge en datering på dettes form, må apsidens være nedrevet inden udgangen af 1200'rne. Vinduet måler udvendig 120×70, i lysningen 69×31 og indvendig 147×100 cm.

Korets krydshvælvning er sengotisk; den hviler på falsede hjørnepiller, runde skjoldbuer og kvartstensribber, der udgår fra vederlagsbånd¹² og samles om en diagonalstillet slutsten.

Skibets vestforlængelse er kun på cirka tre meter og opført af rå kamp samt hjørnekvadere og sokkel fra skibets nedrevne vestgavl. Forlængelsens gavl, der er relativt tynd, skal stamme fra 1668¹³, og det er vel muligt, at forlængelsen er opført på samme tid¹⁴ og i sammenhæng med reparationerne efter krigsskadigelserne 1659—60, da dele af blytaget blev stjålet og nye spær oplagt (kronik).

Våbenhuset foran syddøren er i sin nuværende form fra 1817, da det afløste et ældre, som 1816 trængte til reparation⁶. Omkring våbenhusets retkantede dør, som er forsynet med et tympanon, er den romanske søjleportal fra skibets norddør opsat (p. 2026); i det nye tympanon er indhugget: »1817 Im Jahre der dritten Jubelfeier der Reform: Luth:«.

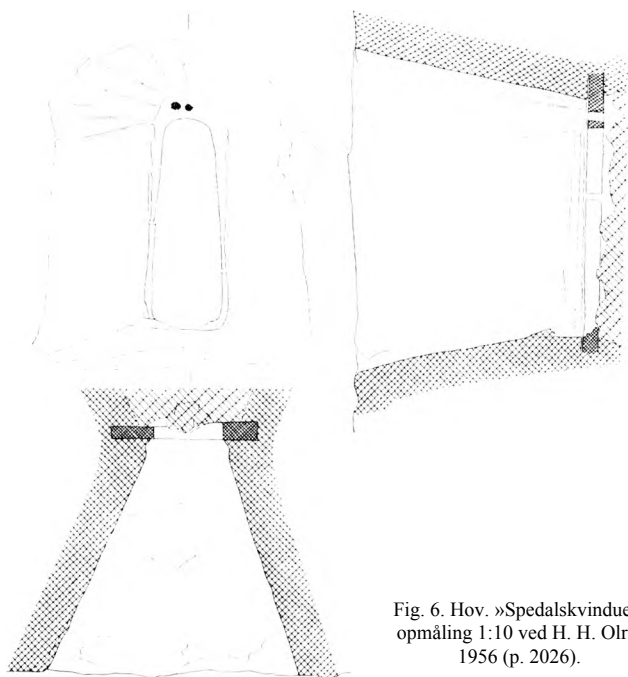

Fig. 6. Hov. »Spedalskvindue«, opmåling 1:10 ved H. H. Olrik 1956 (p. 2026).

Det tre stokværk høje *tårn* med fire gavle og ottekantet spir er opført 1905 (arkitekt C. Vosz, Kiel)¹⁵, af kløvede kampesten, samlet på sognets marker.

Tagværker. Dele af korets tagværk, to krumvoksede (ege)ankerbjælker ved gavlene og de dobbelte murremme, hvor spærfødderne har været kæmmet over den ydre og tappet ind i den indre, må være samtidige med hvælvingen; resten er senere fornyet i fyr, muligvis 1731 (jernankre på korets gavl). Af de øvrige tagværker, er våbenhusets fra 1817, skibets fra 1890⁶ og tårnets fra 1905.

Bygningens ydre præges helt af en hovedstandsættelse 1890⁶. Ved denne forhøjedes skibets mure og loft 60—70 cm, fire støttepiller rejstes ved korets østhjørner, og på tagene, der efter 1660 bestod af forskelligt materiale, bl.a. spån⁵, blev der lagt sort skifer med hvide motiver (på koret alterkalk, på skibet kors). Fra 1890 stammer tillige sydsidens kulørte, blyndfattede ruder med midtmotiv, i koret korsbæringen, i skibet symbolerne Tro, Håb og Kærlighed. Nordsidens små vinduer har træarme med jerngitre fra 16—1700'rne. — De tre ældste bygningsafsnit står hvidkalkede, tårnet i blank mur. Gulvene i kor og skib er af træ, omkring døbefonten dog kalkstensfliser, og i våbenhuset lerfliser. Loftet i skibet er gråmalet over bjælker med blå fase. Forneden er væggene oliemalet og forsynet med en frise i gråbrunt, blåt og grønt, en udsmykning, der 1923¹⁶ afløste en noget lignende fra 1890⁶, og som i 1950'erne er blevet delvis overkalket.

Solur, halvcirkulært, af kobber og med malede romertal; på våbenhusets gavl.

Fig. 7. Bov. Indre, set mod øst.

E. M. 1956

Vindfløje. 1) Vejrhanen over kugle, på skibets østgavl, hvor den endnu 1949 stod på en diminutiv tagrytter, sammen med hvilken den var overflyttet fra skibets vestgavl 1905. 2) Tilsvarende, på tårnspiret, antagelig fra 1905. *For-svundne:* 1) Fane med dragehoved, på det 1905 nedrevne klokkehus. 2) Forgyldt fløj og knop, på kirken, anskaffet 1629⁸.

†*Kalkmalerier.* På korhvelvingens vestkappe blev der 1890 afdækket en figur, der forestiller apostlen Andreas (kronik). De svage tegninger i hoved og ansigt kan stamme fra middelalderens sidste del, men figuren har været udsat for opmalinger helt ned i 1700-tallet. Både dette billede og en 1956 afdækket, jævngammel figur i østkappen, muligvis S. Jørgen og dragen, blev i forrige århundrede ligesom resten af hvælvingen dækket med en stærk blå farve (hvorpå forgyldte blikstjerner); 1890 hvidtedes hvælvingen, og ribberne fik en enkel dekoration, som 1923 blev dækket af hvidtekalk med en geometrisk figur i hver hvælsvikkel. Siden 1956 står hvælvingen helt overhvidtet.

INVENTAR

Kirken har bevaret en stor del af sit ældre inventar, hvoraf må fremhæves den middelalderlige, ikonografisk interessante Jesu-dåbs-gruppe. Flere inventarstykker findes dog på kirkens loft, men en restaurering og genplacering i kirken forestår (bl.a. af glaslysekrone og epitaf).

Fig. 8. Bov. Indre, set mod vest.

E. M. 1956

Alterbordet består af glat træpanel, sikkert samtidigt med altertavlen. Nyere, rødt *alterklæde* med guldkors samt aks og vinranke i broderi. 1764 var *†alterklædet* af rødt skarlagen, senere farvet sort¹⁷; 1768 ønskedes anskaffet et rødt med gule frynser⁶.

Altertavle (fig. 9) i rokoko, fra 1771f.⁶, da billedhugger Fr. Windekilde, Flensborg, ifølge kontrakt skulde levere en tavle af godt egetræ, undtagen vingerne¹⁸, der skulde gøres så store, som koret tillod, alt for 520 mk.¹⁹ indbefattet malerarbejde. Tavlen, der svarer til to flensborgske arbejder af samme mester, Grundhof og især Adelby²⁰, har skråtstillet, brudt gesims og tilsvarende postamentfremspring, hvorimellem alterbordet er anbragt, og højt storfelt smykket med rosenranker og kronet af kartouche med relief kursiv: »Soli Deo Gloria«; det omfatter et 73 cm højt, pånaglet krucifiks. Storvingerne er usymmetriske. I topstykkerne Guds øje i trekant, stråler og skykrans.

Staffering fra 1926 (H. Munk, Holbæk), grå, sort og brun bundfarve med megen guld og noget lazur; herunder ligger de oprindelige farver delvis bevaret: mørk, rødbrun marmorering schatterende i gråt, gesimser og vandrette profiler mørkeblåt marmoreret, topstykkets bundfarve blå, ornamenterne forgyldt, vaserne grønne med guld på højkanterne, vingerne lysgrå. Denne oprindelige staffering har i 1890'erne ved maler Nic. Andersen, Niehuus (kronik) fået et par lyse, grågule farvetoner med et sparsomt guldpålæg på ornamenternes højkanter.

Fig. 9. Bov. Altartavle 1771 f. (p. 2030).

E. M. 1956

Den tidligere *†altartavle*, der brændte på grund af degnens uforsigtighed med alterlysene (kronik), indeholdt ifølge Danske Atlas²¹ et firkantet maleri af nadveren, malet 1670 af J. Ayerschöttel, samt herredsfoged Lorentz Nissens og families navne og portrætter.

(†)Sidealter. *Jesu dåb*²² (fig. 10-11), fra o. 1250, med figurer af Jesus, Johan-

Fig. 10. Bov. Jesu dåb, detalje (p. 2031).

E. M. 1956

nes Døberen og en engel, skåret ud af een hulet egestamme, trekvartcirkulær i tværsnit og 145 cm høj. Den ikonografisk usædvanlige fremstilling viser den 160 cm høje Johannes Døber i færd med at døbe Jesus (106 cm høj), der står i

Jordans vande; Johannes' venstre hånd er lagt på Jesu bryst, mens den højre, deformt forkortede, hviler på Jesu højre skulder og ligesom trykker ham ned i floden. Døberens noget kejtede fodstilling synes at vise, at figuren har krydset højre fod bag om den af kjortelen skjulte venstre. En diakonklædt engel står parat med et klæde foran sig; af venstre arm er kun fingrene bevaret. Gruppen står mørkt lakeret, siden pastor Rønnau²³ fjernede et kalklag fra den; den stod da naglet til et stolestade og under prædikestolen, som den var med til at bære (kronik). Herfra flyttet til kirkens norddør, derefter til korets sydvæg og endelig 1954 opstillet på en muret konsol ved triumfvæggens nordside. Om den oprindelige placering, i et alterskab, eller fritstående f.eks. ved fonten, kan kun gisnes. — En afrensning forberedes.

†*Sidealtertavle*. En †*Mariafigur* skal ifølge kronikken tidligere have stået i kirken, men blev brændt, fordi børnene drev spot med den.

Altersølv. *Kalk* 1796, med cirkulær fod, der har fladt rundled over skrånende standkant, skaft bestående af klokkeled og små, indknebne led på hver side af den i tværsnit spidsovale, midtdelte knop, og stort, lavt, let udvejende bæger; 21,5 cm høj. Under foden indprikket skriveskrift: »Durch die Freiwilligen Beiträge Fast Aller in diesen Gemeinde ist dieser Kelch, nebst der Schachtel im Jahr 1796 verfertigt — 37 Loht«; sammesteds to ens stempler, H T i rektangel, for

Heinrich Hinz fot.

Fig. 11. Bov. Jesu dåb (p. 2031).

Hans Andr. Toldberg, Kbh. (Boje 689). Glat *disk*, med smal kant og samme to stempler som kalken. Samtidig, trind, glat *oblatske*, 11,9 cm i tv., 4,7 cm høj, med glat, hvælvet låg. I overensstemmelse med en beslutning 1796⁶, at den gamle *†kalk* (se ndf.) skulde ændres til en *oblatske*, der skulde bære samme navn som kalken⁵, findes indprikket under bunden: »Aus dem Kelch den Herr Laurentz Nissen vor 166 Jahren der Kirche Zu Bau verehret ist diese Schachtel auf Verwilligung der Herren Visitatoren gemacht worden 1796 — 17¼ Loht«. Samme stempler som kalk og disk.

Den tidligere *†kalk* bar indskriften¹⁷: »Laurentz Nissen²⁴ und sine Husfru Anne hebben dussen Kelch tho der Ehre Gades in de Kercke tho Bow vorehret im Jahr 1630«; på *disk* læstes ifølge inventariet 1764: »Johannes Holste Amtschreiber«. De vejede tilsammen 36 lod.

Vinkande af plet, tysk galanterivare (Th. Koppen, Berlin). *Vinflaske*, omtalt i regnskaberne 1843⁶ som »Glasbouteillen«. Af ler, 15,5 cm høj, med kort hals, mørkbrunt glaseret og med hvidt kors. I koret.

Sygekalk 1715, med keglestubformet fod over rundled og fodplade, smatrinde skaftled, begrænset af småriller, på hver side af den midtdelte knop; ret stort, bredt bæger. 13,4 cm høj. Under foden er senere tilsat et oblatskruegemme, hvorved den i inventariet 1764¹⁷ omtalte indskrift, der svarede til diskens, er forsvundet. *Disk*, 8,5 cm i tv., med graveret cirkelkors og under bunden graveret kursiv: »Hinrich Hinrichs — Catharina Hinrichs 1715«.

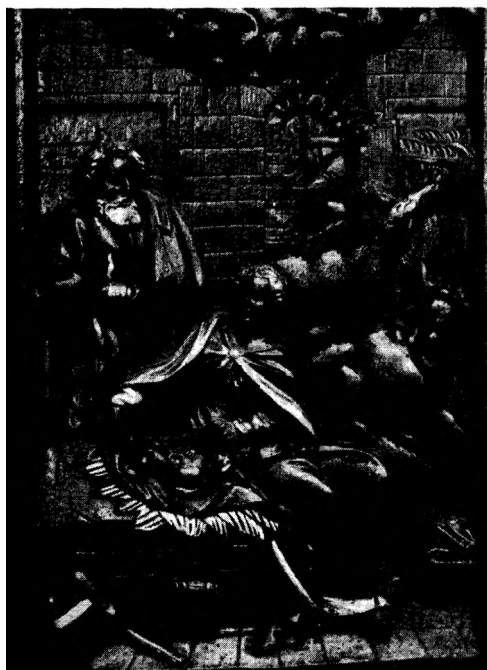
Alterstager. 1) O. 1650, men med versalindskrift (på fodskiven): »1715 Peter Clausen, Calund«. Over en svulmende fod med svær rundstav mellem to dybe huller og foroven endende i en flad skive dannes skaftet af en slank »renæssancebaluster«; flad lyseskål med lysetorn af messing, 41,3 cm høje. Skal ifølge kronikken være skænket ca. 20 år tidligere af Peter Clausen, der dermed indløste sin svigerfader, Hans Tüchsens løfte i skriftetolen om 4 rdl. til et nyt alter, som imidlertid ikke blev til noget. 2) O. 1750, nøje svarende til Kværs (p. 1956) og Medelby (Kr. Südtondern), 48,7 cm høje. *†Alterstager*. To store messingstager skænkedes 1632 af herredsfogeden i Oldemorstoft, Lorentz Nissen¹⁷; muligvis de stager, der solgtes 1759⁶.

†Røgelsekar, solgt 1821 efter forslag fra pastor Jensen (kronik).

†Messehagel, af rødt fløj, skænket 1632 af herredsfoged Lorentz Nissen²⁴,

†Brudekrone ejedes af kirken endnu 1806⁶.

Alterskranke 1926, halvrund, af smedejern. Den tidligere *†skranke*, der vistnok var kirkens første, anskaffedes 1842⁶; den var hesteskoformet og havde krydsende spidsbuer mellem flade balustre samt småkors på profilerede postamenter ved buernes nedre sammenstød²⁵. 1772 omtales anskaffelsen af to *†alterstole*⁵, rimeligvis de to knæleskamler, der har været anvendt før indretningen af alterskranken (sml. f.eks. Klipleve p. 1984).

E. M. 1956

E. M. 1956

Fig. 12-13. Bov. Prædikestol, skænket 1626, storfelt og detalje af pilaster (p. 2036).

Døbefonte. 1) (Sml. fig. 8) romansk, af granit, af arkadetype. Kummen, ca. 85 cm i tv. har dobbelt arkaderække; der er intet skaft, men en rundstav formidler overgangen til den halvt i gulvet forsænkede fod, som har småfelter under bueslaget og molesterede menneskehoveder på hjørnerne. I kummens sider, diametralt over for hinanden findes to blyforede huller med henholdsvis en jernkrampe og en jernstang, rimeligvis rester af et stativ til at bære det †»Deckel«, der skænktes 1626 af herredsfoged Lorentz Nissen, og som han tillige lod staffere 1633²⁴. Fonten, der ved anskaffelsen af den anden døbefont 1715 flyttedes til våbenhuset²⁶, senere, indtil 1843 (kronik), var anbragt foran alteret, har siden ført en omtumlet tilværelse²⁷; nu står den nordøstligt i skibet, nær dåbsgruppen.

Til denne font hører et moderne *messingfad* (Eibye, Odense) og en *messing-dåbskande* med graveret skriveskrift: »Geschenkt von dem Kirchenältesten Chr. Clausen in Collund 1882«⁶.

2) (Sml. fig. 8) 1715, af blødt træ, i akantusbarok, med himmel, ifølge en nu utilgængelig indskrift »in dem Kasten des Deckels« (kronik) udført af »Jürgen Friedrich Jensen aus Tundern«. Tre putti bærer den sekssidede fontekumme (fig. 14), hvortil den tilsvarende *himmel* slutter sig. På dennes nedre frise en reliefindskrift med versaler: »Zu Gottes Ehren und meiner lieben sel.

Frauen zur Gedechnis ist diese Tauffe aufgerichtet Anno 1715. Hinrich Hinrichsen zu Bauw. Sl. Catarina Hinrichs zu Bauw« (sml. sygesæt p. 2034). Ifølge inventariet 1764¹⁷ var fonten skænket mod at givne af kirken fik et begravelsessted på det sted, hvor stendøbefonten stod. Over hver side er der på himlens undergesims et topstykke, tre med akantusindrammet muslingeskal og tre med (ens) hjelmet våbenskjold (det ene nyskåret): et stjerneflankeret hjerte, fra hvis top udgår tre tulipaner med blade. Seks akantusbøjler danner den langstrakte lanterne, der bærer en krone med akantusbøjler om en sekskantet midtstolpe med topkugle samt akantustopstykker på hver side. Den under lanternen stående dåbsgruppe er forsvundet, ligesom en senere skænket Kristusfigur (efter Thorvaldsen) af elfenbensmasse¹⁷; derimod findes en Helligåndsdue, af forsølvet messing, ligeledes skænket i slutningen af 1800'rne¹⁷.

Stafferingen, egetræsmaling med lidt forgylning, gyldne versaler på rød bund og gyldent våben på blå bund, er udført 1880 af maler Nicolai Andersen, Niehuus, der ligeledes foretog en reparation⁶. Siden 1843 stod fonten foran alteret, mens himmelen var anbragt i våbenhuset. Efter reparationen genopstilledes den på sin »æres plads« (kronik). Den står nu i midtgangen; tidligere havde den plads et par meter længere mod øst, foran torgelpulpitur hvor hullet til himlens hejsekæde endnu ses i loftet. Hejseværket ligger på loftet. En restaurering forberedes.

†*Dåbsfade* af tin. 1) Skænket 1715 af døbefontens givere¹⁷. 2) Anskaffet 1853⁶.

†*Håndklædeholder*, fra 1700'rne, fandtes endnu 1910.

†*Korbuekrucifiks* nævnt i inventariet 1764¹⁷.

Prædikestol med giverindskrift 1626 på himmelen, udført i det Ringerinckske værksted og svarende til Tinglev (Tønder amt p. 1652), Kliplev 1610 (p. 1988) og i Sydslesvig især Friedrichstadt²⁸. Stolen, der hører til den såkaldte vestflensborgske type og vistnok er den yngste daterede — 1626 flyttede den gamle mester til København — har ganske samme form og udsmykning, dog med ubetydelige afvigelser, som Kliplev. I storfelternes arkader, hvis bueslag her har skællagte skiver, og som støttes af småkonsoller, ses de vanlige relieffer af 1) syndefaldet, 2) bebudelsen, 3) fødselen (fig. 12), 4) Kristus på korset mellem Maria og Johannes, 5) opstandelsen og 6) himmelfarten. Også kapitelhenvisningerne i frisefelternes kartoucher samt de tilhørende plattyske indskrifter (med reliefversaler) i postamentfelterne er værkstedets almindeligt anvendte. Figurene under pilastrener baldakiner er skåret efter andre forlæg end Kliplevs; rækkefølgen er: (de to første figurer mangler²⁹), »S. Andreas, S. Jacobus, S. Thomas, S. Pilippus, S. Bartelome(us), S. Iohannes, S. Simon, S. Matthe(us), S. Thaddaus (!) og S. Iac. Alph.«. Ingen hængestykker. Bærestolpe af jern og trappe fra 1881, da stolen restaureredes, og manglende figurer og lister tilsattes (kronik); i opgangspanelet to oprindelige fag.

Den samtidige himmel, der mod sædvane er rektangulær og nu kun har tre kartouchehængestykker samt et revlede loft fra 1881, indeholder i frisen en indskrift med reliefversaler: »Godt thon Ehren vnde disser Kercken thom/Zirath hefft der achtbar vnd wolwiser Nis Asmusen konn./May. . Herdesfoget in Wiss-herde tho Olde/morstofft Erffgeseten vnd sine gelevede Hvssfrwwe Catrina dissen Predigstoell vth / christlicher Andacht vorehret Anno 1626«. Nis Asmusen var imidlertid død allerede 1625, og hans søn, herredsfoged Lorentz Nissen siges då også i kirkebogen at have skænket prædikestolen, som kostede ca. 230 mk.²⁴. Muligvis har sønnen da — som foreslået i kirken kronik — ladet fuldføre det af faderen planlagte arbejde.

Den oprindelige, partielle staffing, der skænkedes af herredsfoged Lorentz Nissen 1633²⁴, ses i et enkelt, prøveafdækket felt; stolen har stået i træets farve med lidt guld og sølv. 1881 ferniseredes den og pyntedes med megen forgyldning (kronik). Prædikestolen står foran en restaurering.

*Stolestader*³⁰ fra 1843 (kronik), men med ældre, renæssanceprofileret indgangspanel samt ryglæn, der 1926 stilledes skråt, hvorfor de kannelerede gavle fik tilsat et kileformet stykke. Sekundær maling. — 1790 købte besidderen af Bommerlund, Peder Schwensen, en af de såkaldte »officersstole«⁶, som ifølge kronikken havde plads lige over for prædikestolen, dvs. under pulpituret i skibets nordøsthjørne, hvor der på et ældre fotografi ses en stol med udsavede balustre, mindende om *†skriftestolen*.

†Skriftestol, fra 1700'rne, med lave, gennembrudte, øvre fyldinger³¹. Oprindelig i korets sydøsthjørne, nedtaget 1883 (kronik) og indtil 1956 erstattet af et panel anbragt i forlængelse af altertavlen fra nord- til sydvæg.

Vægskab i korets nordvæg, indsat i murpille med smal gesims og aftrappet gavl. På den svagt hvælvede, jernbundne dør læses, med jernbogstaver: »E LS 17 45 D24 IW«. Foruden almindelig lås har lågen været sikret med to tværbånd i øskener; de tilhørende hængelåse forsvundet. 1746 solgtes et gammelt *†kirkeskab* for 1 mk.⁶.

E. M. 1956

Fig. 14. Bov. Fontefod 1715 (p. 2035).

Pulpitur 1705 (kronik), oprindelig langs hele skibets nordvæg og et stykke frem foran triumfbuen, men indskrænket flere gange: 1803 ved anskaffelsen af et forgel (kronik), i 1920'erne gjort smallere og endelig 1954 afkortet i øst. Det hviler på svære stolper langs væggen, mens forsiden er støttet af og op-hængt i snoede jernstænger; ny trappe med oprindelige, svejftet udsavede balustre. Brystværnet, der har gennemløbende frise og postament, har nu 32 fyldinger, oprindelig 36, med samtidige, meget naive (men formentlig flere gange »forbedrede«) malerier af scener fra det gamle og det nye testamente, i vest begyndende med Josefs fristelse og i øst endende med opstandelsen. De fjernede felter har forestillet, i vest: syndefaldet, uddrivelsen af Paradiset og Isaks ofring, i øst: himmelfarten (kronik). De tilhørende indskrifter, som 1881 fremkaldtes under en grå oliemaling, er senere overmalet. De 12×9 stolestader på pulpituret fordeltes mellem bolsbesidderne og kobbermøllen, der betalte stolestadeleje fra 1735 til konkursen 1842⁶; på to stoledøre i vestenden af pulpituret tilhørende kobbermøllen stod: »K. M. 1768«. O. 1900 fandtes endnu nogle lukkede stole her med døre for, den ene med gitter (kronik). Nogle enkle bænke ligger på loftet.

Orgel 1954, fra Marcussen & søn, Åbenrå, med 14 stemmer, to manualer og pedal. Det forrige *†orgel*, fra 1864⁶, var bygget af Flensborg-orgelmesteren Hansen på Duborg. Et lille *†orgel* anbragt på pulpituret, anskaffedes 1802 (kronik).

Pengeblok, o. 1800 (?), ottekantet, med jernlåg hvori pengeslidse og nu een trekantet hængelås; egemalet. Indmuret i den østlige våbenhusbænk, således at godt 50 cm er synlig.

Klingpung med rød fløjlspose, hvorpå appliceret »1795«; jernskaftholder samt nyere skaft og klokke; bag altertavlen.

Salmenummertavler, fra 1800'erne, tre beregnet til skydenumre og tre til at skrive på med kridt; på loftet.

Præsterækketavle, nygotisk; på loftet.

Malerier. 1) »Johs. Christof Geisler, Pastor in Bau, von 1778 bis 1790«. Portræt af præsten i ornat med allongeparyk og en bibel i hånden. 79×68 cm, malet på lærred, opsat på nyere lærred; forneden præstens data. Bagpå: »Renoviert 1852. 1888. N. Andersen Maler. Niehuus«. 2) Sognepræst Thomas Hoyer Jensen (1820—43), iført tysk præstedragt. Brystbillede på lærred, 46×36 cm, i enkel, sortmalet ramme. Signeret af (den russiske maler): »G. Rosenberg 1829 Aar«. 3) Ovennævntes anden hustru, Anna Marie Margrethe Jensen (gift 1822?), iført kniplingskyse med sløjfe og stor kniplingskrave. Brystbillede, på lærred, svarende til og signeret som nr. 2. Bagpå står med blyant: »Renoviert 1889 N. Andersen, Maler«. Begge restaureret 1960 af N. J. Termansen; i konfirmandstuen.

†Malerier nævnt i inventariet 1764¹⁷: 1) 1705, forestillende Kristi himmel-

fart; på korets sydvæg. 2) Dommedag, skænket 1740 af kobbersmed i Haderslev³² Johann Lorentzen Krüger og hustru, Elisabeth Lorentzen. Muligvis senere benyttet som præsterække-tavle (kronik).

Latherbillede, gipsrelief (efter Cranach), i sortmalet profilramme. Ifølge indskrift på bagsiden skænket: »Von Johann Christian Jürgens (?) in Schleswig nach seinem Original gegossen 1817 zur 3ten Jubelfeier«. På skibets sydvæg, ved prædikestolen.

Lysekroner, nyere. En *lysekrone* af krystal, tysk eller böhmisk, skænket af pastor Geisler (jfr. maleri nr. 1); den er ca. 90 cm høj, bestående af to afdelinger, en øvre med 12 pryddarme (»horn«) med slebne hængeprydelser (»pendeloques«) og samlet i en skål, samt en nedre med seks lysearme og 12 horn, alle med pendeloques og samlet i en skål; slebet, dråbeformet hængekugle. Repareret 1882 (kronik). 1910 over skibets midtgang.

†*Kirkeskib* skænket 1745 af Helmar Liebe, Flensborg, født på kobbermøllen i Bov; hang ifølge inventariet 1764 midt i kirken¹⁷.

Klokker. 1) 1914, støbt af brødrene Ohlsson, Lübeck, og skænket af Bov spare- og lånekasse. 2) Genforeningsklokke (arkitekt Niels Johansen)³³.

†*Klokke*, med indskriften: Peter Melchiors me fecit anno 1616 verbum domini manet in æternum«. 82 cm i tv. (kronik). Afleveret til krigsbrug 1917.

GRAVMINDER

Epitaf (fig. 15), i »Gudewerth'sk« barok, sat i august måned 1655 af sognepræst Johannes Conradus over hustruen Margareta og deres to sønner Philip og Franciscus Albertus Conradi. Det meget store epitaf, af eg, er udformet med en kraftig barokramme omkring et maleri; i hængestykket et ovalfelt, hvori indskriften med hvidmalede versaler, og herover to asymmetriske skjolde, til heraldisk højre med tre blomster på stilk, til venstre tre blomster. Den oprindelige staffering sort med forgyldning. Maleriet, olie på træ, forestiller den knælende familie i landskab og bag figurerne den opstandne Kristus. Hang 1764 over præstens kvindestol¹⁷, dvs. på korets nordvæg, men fjernet ved sidste restaurering.

Gravminde o. 1848. »Til Ære for Capitain v. Hegermann-Lindencrone, dødeligt saaret ved Bau, d. 9. April 1848 i Kampen for Konge og Fædreland«³⁴. Sandstensstele, 113 cm høj, på riflet plint, stumpvinklet foroven, med indsat marmorplade under hjelm og laurbærkransomvundet sabel; sortmalet skrive-skrift. I skibet, under pulpiturtrappen.

Mindeindskrift over bidragsdere til kirkens restaureringer, oliemalet, på korbuens nordvange. På grå baggrund er med rødbrunt i hvidt malet to rækker ens skjolde, 11 i hver række, hvorunder røde skriftbånd med navnene (nu med

skriveskrift), den nordre rækkes (mændenes) våbenmærke er (en halv) hjort springende frem bag træer (hjelmtegn halv siddende hjort), den søndre (kvindernes) med forskellige røde blomster på jordsmon (det nederste dog som det mandlige våben på fontehimmelen; underskrift: Elsabe lessen). Mellem de to rækker står: »Röm. 14,8. Renoviert 1669. Renoviert 1766. Dankbar gedenket man hier der opferfreudigen Ahnen, die von Oldemorstoft Hülfe der Kirche gebracht«, samt fornyelsesårene 1820, 1840 og 1851. Ifølge kronikken skal våbenet tilhøre besidderne af Valdemarstoft³⁵. Den tyske mindeindskrift samt »Renoviert 1891 durch Gebrüder Jessen« (nu fjernet) maledes 1891 i stedet for den tidligere, danske: »I Graven hvile vore Fædre, Men deres Minde end vi hædre. Renoveret i Marts 1851, da Gud havde givet Landet Fred efter en treaarig blodig Krig. Af Plans Christian Jessen til Waldemarstoft«.

Mindetavle over sognets faldne i krigen 1914—18; i våbenhuset.

Gravsten. 1) O. 1630. Hr. mag. Laurentius Martini, f. i Stubdrup 1550, præst i Bowe 52 år, d. 1630, 80 år gl., og hustru Ida, f. i Ekwadt 1554, d. 1635, 81 år. Brunspættet, lysgrå kalksten, 190×120 cm, med reliefversaler i toliniet, latinsk randskrift afbrudt af hjørnecirkler med evangelisttegn. Midt på stenen to indhuggede cirkelkartoucher, hvori barokramme med de afdødes våben, et træ med tredelt krone. Kartoucheerne forbindes af et halvcirkelslag med en toliniet indskrift, på latin: »Under denne sten opbevares støvet«; under kartoucheerne en udslidt indskrift. Oprindelig i koret, nord for alteret (kronik), nu i norddørens niche.

2) O. 1703. Arvebegravelse tilhørende Andres Hinrichsen fra Krusau, f. 1663, d. 1703, 40 år, og hustru Metta Hinrichs, f. 1672, d. □. Rød kalksten, 181×120 cm, med fordybede versaler, på tysk, i to kolonner; revnet. Øst for koret.

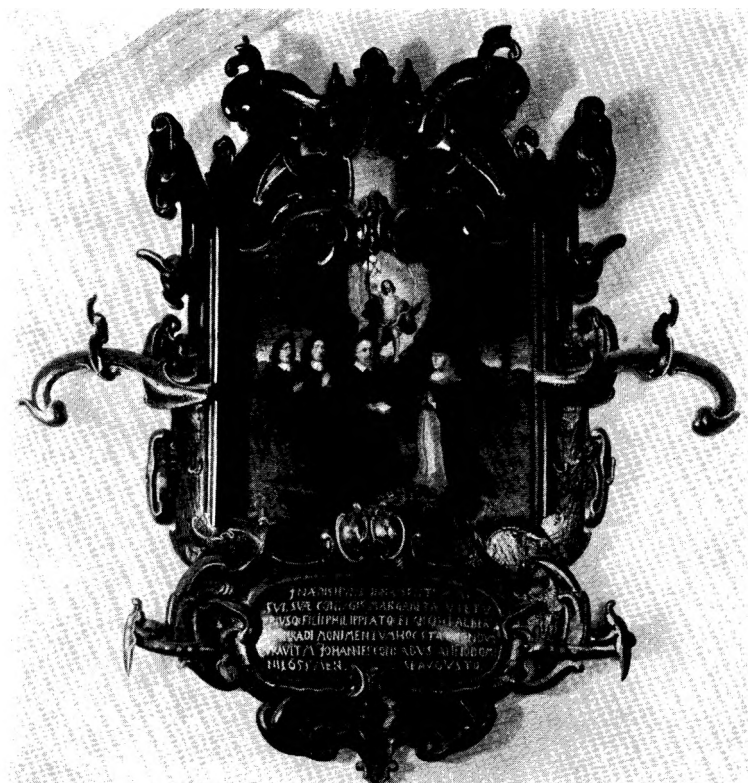
3) Begyndelsen af 1700'rne. Arvebegravelse tilhørende Hinrich Hin[rich]sen fra Krusau, f. 16. . . , d. 17. . . , 56 år, og hustru . . . Hinrichs, f. 16. . . , d. ?, 61 år. Lysgrå kalksten, 190×170 cm, svarende til nr. 2 og over for denne.

4) O. 1830. Franz Hinrichsen, f. i Collund ? 1777, d. ? juni 1830, og hustru Margaretha Hinrichsen, f. Petersen, ?, d. 10. okt. ?. Kalksten, 115×68 cm; tysk indskrift med reliefskriveskrift; profileret kant. Nord for koret.

Kirkegårdsmonnmenter. 1) O. 1846. Pastor T. H. Jensen, f. i Tondern 1772, d. i Rau 1846, og Maria D. Jensen, f. Petersen, f. i Flensburg 1782, d. i Bau 1820, samt Margaretha Jensen, f. Lützen, d. i Bau 1845; desuden to børn. Granitstele, foroven stumpvinklet afsluttet, 110 cm høj, tysk indskrift med fordybet antikva og fraktur. Østligt på kirkegården.

2) O. 1848. Menig Knud Christian Bonde af 10. lette inf. btl., d. 24. april 1848. Oprejst sandsten, på dobbeltplint, tunget afsluttet foroven og kronet af marmorkors; antikva³⁶. Øst for kirken.

Smedejernskors fra slutningen af 1800'rne. 1) Svejst, rhomboid navneplade

Heinrich Hinz fot.

Fig. 15. Bov. Epitaf sat 1655 af Johannes Conradus over hustru og to sønner (p. 2039).

løbende ud i liljeagtige spidser, på stang flankeret af dobbeltvolutter og kronet af kors; 178 cm højt over den granitsten, der tjener som fundament. Svarende til Broager (Sønderborg amt). 2) Svarende til 1, navnepladen dog med udløbende cylindre med midtknop samt liljer på rammen; 135 cm højt. Sekundær indskrift over Marie Dunker, d. 1919. Østligt på kirkegården.

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Åbenrå. *Bov præstearkiv*: Ca 1—2. 1735—1899. Kirkeregnskabsbøger. — Cc 1. 1764—1895. Inventarium der Kirche zu Bau. — H I. Blandinger. — Se i øvrigt arkivalier for Åbenrå provsti i almindelighed p. 1667. — Præsteindberetning ved Daniel Petersen 29. dec. 1808 (NM). — Kronik 1901 ff. (ved embedet). — Kirkeklokkecirkulære 1918 (NM). — Museumsindberetninger af S. A. Claudi-Hansen 1910 med tilføjelser af Poul Nørlund 1927, Niels Termansen 1924 (forundersøgelse 1923 af altertavle samt noter om inventar), Harald Munk 1927 (istandsættelse 1926 af altertavle), P. Kr. Andersen 1949 (forundersøgelse af inventar) og 1952 (prøveafdækning på prædikestol og døbefont med himmel) og N. J. Termansen 1959 (undersøgelse af inventar). — Undersøgelse og beskrivelse ved Elna Møller og Erik Moltke (1956 og 1959) samt Vibeke Michelsen og Hans Henrik Olrik 1956.

Heinrich Hansen: udat., laveret tegning af sydportalen.

Haupt I, 254 f. — Th. O. Achelis: Inschriften aus dem Kirchspiel Bau, i Die Heimat, 1931, p. 66—68. — Bogen om Bov Sogn, skrevet af Mænd i Sognet. Redig. og udg. af R. P. Sørensen, Kolding 1939, p. 125 ff. — Ebbe Knudsen, i Den nordslesvigske Kirke II, 266 ff.

¹ Jensen: Statistik p. 904. ² Diplomatarium danicum 2. rk. VII, nr. 115. ³ I kronikken anføres (refereret i SJyAarb. 1941, p. 174), at Bov skal have været annekteret Hanved, en formodning som imidlertid ikke har kunnet verificeres. ⁴ Indtil 1920 horte sognet under Flensborg amt og provsti, ligesom det indtil da havde andre grænser, således omfattede det tidligere bl. a. Kluesries, hvor der i katolsk tid fandtes et valfartskapel. ⁵ LA. Åbenrå. Flensborg visitatorialarkiv: (aflev. fra Kiel). C XII 2. 52. 1668—1859. Kirchengebäude und Geräte p. p. Kirchen und Pastoratlansten. ⁶ Bov præstearkiv: Ca 1—2. 1735—1899. Kirkeregnskabsbøger. ⁷ R. Haupt: Jahresbericht 1903—04, p. 6. ⁸ Bov præstearkiv: H 1. Blandinger. ⁹ Fastslået ved prøvegravning 1956. ¹⁰ Gennem spedalskvinde kunde spedalske modtage hostien; sml. DK. Tisted p. 1062. ¹¹ Den udvendige tilmuring, der var af muresten, fjernedes 1956 og i stedet indsattes, et par cm inden for murflugen, en nøje tilpasset glastrude. ¹² Båndene minder om de lollandske, sml. DK. Maribo p. 24, fig. 34. ¹³ Indberetn. ved S. A. Claudi-Hansen 1910. ¹⁴ Et fotografi (i NM) fra før tårnets opførelse 1905 synes at vise et stejlt valmtag over vestenden, hvilket vil stemme meget godt med den foreslåede opførelsestid. ¹⁵ R. Haupt: Jahresbericht 1904—05, p. 8. ¹⁶ Statens bygningsinspektorat: Sønderjyske kirker 1916—30. Arkitekt Vilh. J. Petersen. Erklæring 21. april 1923. ¹⁷ Bov præstearkiv: Cc 1. 1764—1895. Inventarium etc. ¹⁸ Ifølge restaureringsundersøgelsen 1926 var vinger og felter af fyr, hjørnepilastre, gesimser og vaser af eg, mens ornamenterne var af blødt træ. ¹⁹ Notits i Carsten Petersens privatarkiv. ²⁰ Kunstdenkm. Kr. Flensburg p. 179 f. og fig. 71 (fra 1760—63) og p. 90 og fig. 3 (fra 1779). ²¹ VII, 391. ²² Fritz Fulgsang, i Nordelbingen XI, 102 ff., 117 ff. og i Gotische Kunst im Herzogtum Schleswig. Jubiläumsausstellung des städtischen Museums Flensburg 1953, nr. 14 b. — Man kan dog næppe som Fritz Fulgsang henføre gruppen til Hüruppassionens værksted, idet bl. a. hår og skægbehandlingen her er en ganske anden. — Af Hans Wentzel (Lübecker Plastik bis zum Mitte des 14. Jahrhunderts, Berlin 1938, p. 32 ff., 135 f.) sat i forbindelse med lybsk skulptur, uden at gruppen dog henføres til et lybsk værksted. — V. Thorlacius-Ussing, i Danmarks Billedhuggerkunst p. 66. ²³ 1875—1904. ²⁴ Carsten Petersens privatarkiv, vistnok efter kirkebogen; jfr. note 8. ²⁵ Sml. ældre fot. i NM samt rester på loftet. ²⁶ Ifølge inventariet 1764 (note 17). ²⁷ Solgtes af pastor Th. H. Jensen (1820—43) til Görrißen, Flensburg, men tilbagekøbtes efter menighedens forlangende (kronik); herefter ude af brug, anbragt i våbenhuset og først genanvendt omkr. 1926. ²⁸ Kunstdenkm. Kr. Schleswig p. 226 og fig. 95. ²⁹ »Salvator Mundi« og »S. Petrus« findes nu i præstegården. ³⁰ Stolestadefortegnelse o. 1900 i kronikken; ifølge denne var mandsstolene indtil 1803 højere, men forkortedes da de skyggede for kvindestolene. ³¹ Ses på ældre fot. i NM. ³² Danske Atlas VII, 392. ³³ SJyKirkeklokker p. 11. ³⁴ Begravet på Åbenrå kirkegård (p. 1710 nr. 3). ³⁵ Valdemarstoft og Oldemorstoft er ifølge Trap tvegårde. ³⁶ Krigergrave p. 55, med afbildning.